

Наставно-научном већу

Факултет политичких наука

Универзитет у Београду

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука Универзитета у Београду формирана је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације „Утицај идеолошке оријентације политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама“, кандидата Дејана Бурсаћа, у саставу: проф. др Јован Комшић, редовни професор Економског факултета у Суботици Универзитета у Новом Саду, проф. др Славиша Орловић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду; проф. др Душан Павловић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду; доц. др Душан Спасојевић, доцент на Факултету политичких наука Универзитета у Београду; и проф. др Зоран Стојиљковић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду – ментор.

Комисија је прегледала и оценила подобност наведене докторске дисертације за јавну одбрану и сходно томе подноси следећи:

ИЗВЕШТАЈ О УРАЂЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Дејан Бурсаћ је рођен 29. 11. 1987. године у Апатину. Основно образовање стиче у Апатину, а средње у Сомбору. Факултет политичких наука Универзитета у Београду уписао је 2006. године и завршава га у року, 2010. године, са просечном оценом 9.00; те стиче звање дипломираног политиколога за међународну политику. Мастер академске међународне студије – модул студије мира на истом факултету завршава 2012. године са просечном оценом 9.75. Завршни рад „Улога парламента у процесу помирења“ (ментор

проф. др Радмила Накарада) кандидат је одбранио са највишом оценом. Академске 2013/2014. године уписује докторске студије политикологије на Факултету политичких наука.

Од 2013. године је запослен као истраживач – приправник у Институту за политичке студије у Београду, а у актуелно звање истраживача – сарадника изабран је почетком 2015. Објавио је више од 30 радова и других прилога у научним часописима и зборницима у земљи и иностранству, а учествовао је и на више домаћих и међународних научних конференција. Ангажован је на спровођењу пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“, финансираном од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179009). Члан је научног одбора конференције „*Politics and Society*“, Универзитета Лучијан Блага (Сибиу, Румунија). Пре ангажмана у Институту је стажирао и радио у Народној скупштини Републике Србије (2010 – 2012). Такође је члан алумни мрежа Асоцијације школа политичких студија Савета Европе, Европског фонда за Балкан и Роберт Бош фондације. Говори енглески, служи се немачким језиком.

У оквиру научно-истраживачког рада кандидата истичу се следећи радови:

- Bursac Dejan, „Ideological patterns of coalition making in Serbian parliamentary elections: Evidence based on experts’ opinions“, in: „*Politics & Society: perspectives on democracy and governance in the 21st century* (ed. D. Dragoman, A. Zamfira), Lucian Blaga University of Sibiu Press, Sibiu, Romania, 2017.
- Бурсаћ Дејан, Вучићевић Душан, „Покрајински избори 2016. године – хомогенизација власти“, у: *Избори у Србији 2016. године – „Историјска“ или „Пирова“ победа* (ур. М. Јовановић, Д. Вучићевић), Институт за политичке студије, Београд, 2017.
- Бурсаћ Дејан, „Дејтонски вето играчи у политичком систему БиХ“, у: *Двадесет година од Дејтонског мировног споразума – трајни мир или трајни изазови?* (ур. Д. Живојиновић, С. Недељковић, М. Крстић), Факултет политичких наука, Београд, 2016.
- Бурсаћ Дејан, „Снижавање бирачког права на 16 година: актуелна расправа и могући исходи“, у: *Србија и институционални модели јавних политика – проблеми*

и перспективе (ур. Ђ. Стојановић, М. Лишанин), Институт за политичке студије, Београд, 2016.

- Bursac Dejan, Vucicevic Dusan, „Party System Institutionalization in Serbia Over the Course of Three Consecutive Parliamentary Elections (2012, 2014, 2016)“, in: „*Political Science, International Relations and Security Studies*“ (ed. V. Tabara, E. Strautiu, S. Scaunas), Faculty of Social Sciences and Humanities, Lucian Blaga University, Sibiu, Romania, 2016.
- Бурсаћ Дејан, „Проблеми утврђивања идеолошке оријентације политичких партија“, *Култура полиса*, 28/XII, Култура - Полис, Нови Сад, Институт за европске студије, Београд, 2015.
- Bursac Dejan, Kiculovic Bojan, „Electoral Rules and Minority Representation in Serbian Parliamentary Elections“, in: „*Political Science, International Relations and Security Studies*“ (ed. V. Tabara, E. Strautiu, S. Scaunas), Faculty of Social Sciences and Humanities, Lucian Blaga University, Sibiu, Romania, 2015.
- Бурсаћ Дејан, „Демократизација у 21. веку“, *Политикон*, 11/15, Војвођанска политиколошка асоцијација, Нови Сад, 2015.
- Бурсаћ Дејан, „Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у државама Вишеградске групе“, у: *Компаративна политика – есеји* (ур. З. Крстић), Факултет политичких наука, Београд, 2015.
- Бурсаћ Дејан, „Вето играчи у политичком систему Србије“, *Српска политичка мисао*, 1/2015, Институт за политичке студије, 2015.
- Бурсаћ Дејан, „Предизборне коалиције: идеологија или интерес?“, у: *Избори у Србији 2014. – Политичка рокада* (ур. М. Јовановић, Д. Вучићевић), Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Бурсаћ Дејан, „Појам помирења: дефиниција, елементи и проблеми“, *Српска политичка мисао*, 2/2014, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Бурсаћ Дејан, Миликић Ратомир, „Перспективе и домети парламентарне дипломатије кроз рад Народне скупштине Републике Србије“, у: *Стратешки правци развоја и утврђивања положаја Србије у савременим међународним односима* (ур. М. Николић, Д. Тодић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.

- Бурсаћ Дејан, „Републичка изборна комисија на изборима 2012.“, у: *Избори у Србији 2012. године: (Не)очекивана промена* (ур. М. Јовановић, Д. Вучићевић), Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Бурсаћ Дејан, „Однос парламента и независних тела у политичком систему Републике Србије“, *Политичка ревија*, 3/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

Одлуком Универзитета у Београду – Већа научних области правно-економских наука од 20. септембра 2016. године дата је сагласност за израду дисертације „Утицај идеолошке оријентације политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама“, кандидата Дејана Бурсаћа.

Дисертација у погледу форме и садржаја испуњава техничке и стилске стандарде, те је у складу са правилима које је прописао Универзитет у Београду. Обим текстуалног дела дисертације износи 315 страница А4 формата (фонта *Times New Roman* 12, прореда 1.5, маргине 30 мм). Дисертација поред тога садржи 25 страна релевантних извора са укупно 256 библиографских јединица коришћених у истраживању. Докторска дисертација представља заокружену логичку целину у научном и методолошком смислу.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације кандидата Дејана Бурсаћа је испитивање утицаја који партијска идеологија има на јавну потрошњу у контексту бивших социјалистичких држава. Прецизније, кандидат у раду испитује постојање и обим утицаја који партије левице, центра и деснице, када чине владу, могу да имају на ниво, кретање и структуру јавне потрошње.

Пад Берлинског зида и нестанак једнопартијских социјалистичких режима у Источној Европи доноси са собом трансформацију политичких система ка демократији, обележену настанком или поновном успоставом партијског плурализма. Важан актер у том процесу су политичке партије, које почињу да се позиционирају на идеолошком спектру, у оквиру постојећих политичких идеологија и конфигурације друштвених расцепа. Савремене партијске системе још од времена Француске револуције карактерише

основна дихотомија идеолошке поделе на левицу и десницу: иако је извесно да су ти појмови од тада еволуирали и да се њихова суштина кроз године мењала и допуњавала, основна линија дистинкције је задржана, нарочито у социоекономској равни. Левица се тако залаже за елиминацију друштвених неједнакости кроз активну интервенционистичку улогу државе, док се десница залаже за смањење регулативе и редистрибуције у корист тржишне прерасподеле. Управо зато, једно од поља где се разлика левице и деснице јасно сагледава у погледу исхода јесте јавна потрошња као сума вредности роба и услуга купљених од стране државе, будући да се на њој очигледно испољава деловање државне интервенције, у зависности од претпостављених идеолошких преференција странака на власти. За очекивати је да се странке левице залажу за експанзивну фискалну политику у смислу повећања издатака, нарочито у одређеним областима које се сматрају круцијалним за елиминацију или ублажавање друштвених неједнакости. Супротно очекивање важи за странке деснице.

Већи број студија и истраживања подржава тезу да се основни расцеп демократских партијских система налази управо у социоекономској сфери, те да је однос према социоекономским питањима, упркос свим потенцијалним факторима који утичу на позиционирање партија (теорија средњег гласача, униформизација економског модела изазвана глобализацијом итд.), остао кључни параметар идеолошког профилисања у развијеним демократијама. Дисертација кандидата управо операционализује ову поделу у бившим социјалистичким европским државама. Почевши од седамдесетих година двадесетог века, ова тема је добијала на значају у академској заједници, па се тако више аутора бавило везом партија и јавне потрошње са аспекта развијених демократија. То је резултирало релативно великим фондом постојеће литературе који се односи на утицаје партијске идеологије како на јавну потрошњу, тако и на остале социоекономске исходе у углавном западним државама. У том смислу, утицај идеолошког фактора на јавну потрошњу у развијеним демократијама дуже демократске традиције је углавном испитан и утврђен: аутори су у највећем броју случајева, уз одређене специфичности које се тичу додатних фактора утицаја, потврдили позитиван ефекат левице, односно негативан ефекат деснице на ниво јавне потрошње. Са друге стране, иако је постојање расцепа на линији левица – десница утврђено и у партијским системим бивших социјалистичких држава, ефекат те поделе на социоекономске исходе, конкретно на јавну потрошњу, није

систематски испитиван. Пажња академске јавности се углавном фокусирала на земље дуге демократске традиције, у којима је у великој мери поменута корелација доказана. Са друге стране, број аутора који се бавио испитивањем овог феномена у бившим социјалистичким државама је изузетно скроман, са врло малим бројем објављених истраживања која су тек иницијално започела истраживање везе између идеологије и потрошње у пост-социјалистичком периоду. Новонастали транзициони оквир у коме се са једне стране растакала политичко-друштвена структура једнопартијских система Централне и Источне Европе, у којој су нове политичке партије настајале не на основама дуготрајно формираних друштвених расцепа, као што је то случај у западним демократијама, већ у релативно кратком и динамичном периоду у коме су се бројни друштвени конфликти испојили и укотвили у партијске системе; а са друге стране стање распада социјалистичке економије и транзиције ка отвореном, глобализованом и тржишном систему; отворио је занимљива питања у погледу утицаја партија и партијских идеологија на фискалну политику. Ако се правилност о позитивном ефекту који левица, односно негативном који десница има на јавну потрошњу у западним партијским системима формирала кроз деценије формирања партијског система, поставља се питање да ли се исте правилности могу реплицирати и на релативно младе партијске односе унутар бившег социјалистичког блока, нарочито у оквиру у ком су вековна питања дизајна институција, избора економског модела, па чак и националног идентитета или суверенитета, решавана у периоду од свега неколико година.

Предмет дисертације кандидата је управо испитивање корелације идеологије и потрошње у новонасталом оквиру транзиционих држава. Циљ дисертације је да докаже да су идеологије политичких партија кључни фактор који одређује кретање, ниво и структуру јавне потрошње у бившим социјалистичким државама, те да логика главног тока идеолошких расцепа утиче на конкретне економске исходе и у новим демократијама. Поред тога, дисертација има неколико додатних истраживачких фокуса. Један од циљева јесте утврђивање идеолошке поделе и мапирање партија левике и деснице у партијским системима земаља Централне и Источне Европе, како би се ставили у компарацију и довели у везу са исходима у потрошњи. Узевши у обзир комплексност варијабле јавне потрошње, кандидат је поставио за један од циљева и утврђивање сета политичко-економских фактора који могу да утичу на кретање ове варијабле и њених подструктура у

целости. У том смислу, партијска идеологија као потенцијално објашњење је стављена у компарацију са сетом других варијабли које кандидат користи да би добио потпуније објашњење варијабле јавне потрошње, од којих је део формиран на основу поменутих истраживања корелације у оквиру етаблираних демократија, док је део осмишљен од стране кандидата у сврху испитивања поменуте корелације у транзицији. Поред тога, кандидат настоји да утврди ефекте идеолошке варијабле и осталих могућих објашњења у издвојеним сегментима јавне потрошње карактеристичним за потенцијално испољавање идеолошких преференција, те је на тај начин испитан не само општи ниво потрошње и његово годишње кретање, већ је утврђен и сет фактора који утичу на структуру националних буџета, као и место идеолошког објашњења у оквиру њих.

3. Основне хипотезе

Централно истраживачко питање рада гласи: Да ли, и у којој мери, идеолошке оријентације политичких партија које чине владу утичу на ниво јавне потрошње у бившим социјалистичким државама? Кандидат у раду полази од генералне хипотезе по којој идеологија партија које чине владу има најзначајнији утицај на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама. Ова теза, осим што доводи у везу кретање потрошње са оријентацијом извршних власти, јасно ставља идеолошки фактор на једну, а све остале могуће факторе утицаја на другу страну, у виду контролних или алтернативних експланаторних варијабли. Кандидат је на основу тога развио три посебне и једанаест изведених појединачних хипотеза, чије тестирање ће дати одговоре на питања о вези идеологије и јавне потрошње. Прва посебна хипотеза претпоставља да се ниво јавне потрошње изражен као проценат бруто домаћег производа у једној фискалној години креће у статистички значајној корелацији са идеологијом владајућих партија. Да би доказао различит ефекат супротстављених идеологија на ниво и кретање потрошње, кандидат поставља три изведене појединачне хипотезе: о статистички значајном позитивном утицају левице на јавну потрошњу; о негативном утицају деснице; као и о неутралном или боље речено несистематском ефекту партија и коалиција центра на кретање потрошње. Такав став не имплицира да ће партије центра у својим програмима заступати одржање износа јавне потрошње на истом нивоу као њихови претходници са левице или деснице, већ је претпоставка о ефектима странака центра дериватна и долази

са једне стране из позиције између интервенционистичке левнице и тржишне деснице; са друге – из некохерентне дефиниције центристичких партија тј. програмски разноврсног садржаја ове идеолошке одреднице; а са треће – ради се о методолошкој претпоставци о неконзистентним резултатима у којима се не очекује идентификација неке нарочите правилности исхода, за разлику од случајева левнице и деснице.

Друга посебна хипотеза истраживања је алтернативна и постављена је у складу са прихваћеном идеационом аргументационом парадигмом и методолошком поставком истраживања. Наиме, будући да је тврдње базиране на овом парадигматском приступу тешко самостално емпиријски доказати, истраживање је дизајнирано тако да укључи и елиминацију других потенцијалних објашњења. Идеолошки фактор је тако стављен у компарацију са осталим могућим предикторима како би се измерио њихов међусобни утицај на зависну варијаблу јавне потрошње, те да би се на тај начин потврдило да ли је идеолошка оријентација заиста експланаторна варијабла са најјачим утицајем. Тако речено, друга посебна хипотеза претпоставља да остали фактори имају статистички значајнији утицај на јавну потрошњу од идеолошких преференција владајућих партија. Четири појединачне хипотезе изведене из овог става односе се управо на поменуте групе осталих фактора утицаја, такође у форми алтернативних хипотеза. Прва од њих претпоставља да кретање нивоа јавне потрошње у бившим социјалистичким земљама није резултат идеолошке оријентације партија на власти, већ економских фактора: стопе незапослености, стопе раста бруто домаћег производа, стања јавног дуга, постојања аранжмана са Међународним монетарним фондом и слично. Друга група алтернативних хипотеза односи се на специфичности политичког система: варијације у изборном систему, броја вето играча, фактора мањинске или већинске владе, политички мотивисаног буџетског циклуса у смислу повећања потрошње у изборном годинама. Трећа група алтернативних варијабли претпоставља да кретање нивоа јавне потрошње у бившим социјалистичким земљама није резултат идеолошке оријентације, већ превасходно зависи од демографских фактора: удела популације млађе од 15 и старије од 65 година у укупном становништву, због притисака на повећање потрошње за социјалне трансфере који ове групе могу да произведу. Најзад, четврта група односи се на низ контекстуалних фактора специфичних за државе у транзицији: степен политичке и

економске трансформације, ниво корупције, достигнути ниво европских интеграција и постојање постконфликтног наслеђа, односно оружаног сукоба у току транзиције.

Трећа посебна хипотеза претпоставља да се утицај идеолошке оријентације владајућих партија различито испољава у одређеним сегментима потрошње, односно да постоје карактеристичне области буџета у оквиру којих се кретања могу објаснити идеолошким преференцијама политичких партија. Хипотеза је постављена на основу претпоставке да се партије левице залажу за елиминацију друштвених неједнакости, те се за време њихових влада може очекивати раст у оним буџетским областима које утичу на овај сегмент: ради се о областима социјалних трансфера, заштите животне средине и образовања. Ове области су и предмет три изведене појединачне хипотезе.

Четврта појединачна хипотеза из ове групе се међутим односи на област јавног реда и безбедности и у њој се очекује супротан исход: повећање потрошње онда када су на власти партије деснице, будући да су оне традиционално заинтересоване за питања реда, поретка и безбедности. Овакав увид у структуре националних буџета и факторе који утичу на њих доприноси формирању потпуније слике не само о квантитативном, већ и о квалитативном карактеру утицаја идеологије на јавну потрошњу.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Дисертација „Утицај идеолошке оријентације политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама“, кандидата Дејана Бурсаћа, подељена је на седам целина.

Након кратког увода, у другом поглављу је изложен истраживачки проблем у смислу позиционирања левице и деснице и њихове дистинкције у погледу исхода у транзиционом контексту. Кандидат темељно анализира постојећу научну литературу и резултате претходних и повезаних истраживања на основу којих је постављен предлог објашњења и детаљан хипотетички оквир истраживања. Такође је представљен временски и просторни оквир: хипотезе ће бити тестиране на низу опсервација који се временски простире од самог почетка транзиције 1990. године практично до данас, док просторни оквир истраживања чини узорак од шеснаест бивших социјалистички европских земаља које данас могу бити сматране демократским државама парламентарног и премијерско-

председничког система. На основу тих критеријума, узорак чине: Пољска, Мађарска, Чешка Република, Словачка, Естонија, Летонија, Литванија, Румунија, Бугарска, Молдавија, Словенија, Хрватска, Македонија, Црна Гора, Србија и Албанија. Поред тога што деле релативно случну историју скоријег друштвено-политичког и економског развоја, што кроз истоветне транзиционе процесе од социјализма ка тржишту и демократији, што кроз упућеност на европске интеграције као завршетак транзиције, погодност за компарацију ових земаља је и у томе што је на њиховом примеру могуће пратити процес позиционирања политичких партија на идеолошком спектру практично од самог зачетка вишестраначја. Најзад, друго поглавље је логички заокружено излагањем аргументације у корист изабране теоријске идеационе парадигме, као и објашњењем методолошких последица тог избора по дизајн истраживања.

Значајан део дисертације закупила је проблематика правилног одређивања идеолошке оријентације владајућих партија у смислу независне варијабле истраживања, те је томе посвећено треће поглавље. У њему је првобитно објашњења генеза, проблематика и алтернативна виђења дихотомије левица – десница, а део поглавља је заузела и дебата о релевантности ове поделе у партијским системима данашњице: посебно о томе како трендови глобализације, промене структуре друштва и декомпоновање традиционалних класних односа на којима су се темељиле политичке поделе двадесетог века, настанак странака трећег пута као вида трансформације и прилагођавања левице перципираној победи модела неолибералног капитализма, уплив постмодерних вредности, конвергенција партијске сцене ка идеолошком центру спектра и повратни тренд фундаментализације, па и теорија о крају идеологије, утичу на однос левице и деснице. Кандидат закључује да, иако је дошло до промене у партијским системима, подела на левицу и десницу остаје релевантна и актуелна као самообјашњавајући и најмањи заједнички садржалац готово свих модерних демократских партијских система. Дакле, иако су се појмови левице и деснице променили, они су и даље релевантни и актуелни. Најзад, кандидат у овом делу објашњава и место и улогу идеолошког центра како у политиколошкој теорији и политичкој пракси, тако и у поставци ове студије. Други део трећег поглавља посвећен је избору категоријалног апарата за утврђивање независне варијабле – идеолошке оријентације владајућих партија. Кандидат је размотрио укупно седам метода прихваћених у пракси сличних истраживања, те у кратком прегледу изнео

њихове предности и мане: одређивање идеологије путем назива партије, путем припадности наднационалним партијским федерацијама, методама анализе програмских докумената, анализом деловања, истраживањима јавног мњења, анкетама са политичарима и експертским анкетама. Кандидат је као преферирани метод изабрао експертске анкете, закључујући да се ради о најпрецизнијем и најефикаснијем методу, уједно погодном како за компаративну анализу, тако за даљу статистичку примену.

Четврто поглавље је посвећено експертској анкети коју је кандидат спровео током 2017. године на узорку од преко хиљаду експерата – стручњака у позицији да дају утемељене судове о партијским системима шеснаест земаља из узорка. Прикупљени су одговори 273 експерта, у просеку око 17 по држави. Кандидат објашњава припрему упитника и узорка, процес прикупљања и обраде података, осврћући се успут на могућа питања и дилеме у процесу. На основу средњих вредности прикупљених експертских мишљења добијена је позиција сваке партије у узорку за цео транзициони период, на једнодимензионалној идеолошкој скали омеђеној вредностима 0 (екстремна левица) и 10 (екстремна десница). Након тога је израчунат и идеолошки скор тј. позиција владајућих коалиција, пондерисањем позиције партија релативним односом њихове снаге у свакој појединачној коалицији. У укупном збиру, ради се о 206 влада и 373 опсервације, тј. године за сваку од испитиваних земаља, које су категоризоване на основу идеолошких позиција у једнодимензионалном политичком простору. Други, знатно обимнији део четвртог поглавља садржи анализу сваке од поменутих влада, и то у два начина приказа: у форми студије случаја, у којој су осим појединачних околности и карактеристика, састава и идеолошке позиције владе, анализирани и њени утицаји на зависну варијаблу јавне потрошње; као и у форми табеларног приказа, где су појединачно исказани подаци за свих 206 влада.

Агрегатни подаци су показали одређене трендове који се тичу идеолошких кретања. Свеукупно, на простору бивших социјалистичких држава, идеолошки простор је значајно нагнут ка десници, а простор левике се налази у својеврсном сужавању, нарочито након кризе 2008. године: велики број странака левике је значајно померио своју идеолошку позицију ка центру. Многе од ових странака су то учиниле и раније током транзиције, перципирано прихватајући неолиберални консензус и померајући се са

традиционалних социјалистичких или социјалдемократских позиција, а оно што се променило после 2008. године јесте немогућност странака у таквој позицији да нађу одговоре на економске, идентитетске и безбедносне кризе које су уследиле, те стога и да мобилишу подршку бирача, што је резултирало значајним умањењем броја владајућих партија левице у Средњој и Источној Европи у последњој деценији.

Квантитативна статистичка провера ефеката налаза изнетих у претходим одељцима на зависну варијаблу јавне потрошње дата је у петом поглављу. Аутор методама дескриптивне статистике, корелационе анализе, тестовима анализе варијансе, као и моделима линеарне регресионе анализе тестира утицај идеолошке оријентације и других алтернативних фактора из четири групе потенцијалних објашњења: економских, политичких, демографских и контекстуалних, стављајући их у везу са два подтипа независне варијабле: годишњег нивоа јавне потрошње (исказан у односу на бруто домаћи производ) и годишње стопе промене нивоа потрошње.

Резултати модела указују на то да је веза између партијске идеологије и потрошње очекивана и статистички значајна, али се показало да се не ради о главном предиктору. Варијабле изборног система (нарочито ефекта пропорционалног система са затвореним листама), постојања горњег дома са буџетским компетенцијама, демографске варијабле удела млађих од 15 и старијих од 65 година, варијабле постконфликтног наслеђа и преговора са Европском унијом исказују више вредности коефицијената од влада левице и деснице, постављајући се као јачи предиктори. Владе центра су исказале мешовите резултате, али у значајном делу случајева њихов коефицијент је негативан, имплицирајући да се странке центра у Источној Европи умногоме понашају као десница у погледу фискалних и социоекономских политика, што је значајно ако узмемо у обзир претходну напомену о идеолошком центру састављеном великим делом од номинално левих партија које су прихватиле тржишна решења и стога ублажиле своју позицију.

Иста методолошка матрица анализе је примењена и у шестом поглављу, у коме су поменути статистичким моделима тестирани утицаји идеологије и алтернативних предиктора на четири сегмента јавне потрошње, испитујући на тај начин разлике у ефектима који идеологије могу да имају на структуру буџета. Резултати указују да је

посебна хипотеза о овој области тек делимично потврђена. Наиме, идеолошки мотивисане разлике се не испољавају једнако у свим областима потрошње. У сегменту социјалних трансфера, иако идеолошко објашњење доминира у моделима који се тичу годишњег нивоа потрошње; у погледу стопе промене израженији ефекат имају економски фактори, посебно раст стопе незапослености и раст БДП. Демографска варијабла, која се показала изузетно значајном за објашњење нивоа потрошње, такође нема утицај при ефекту на годишње стопе кретања социјалних трансфера. Са друге стране, у области образовања, хипотеза о утицају идеологије је потврђена у односу на обе зависне варијабле, иако су се постојање постконфликтног наслеђа и аранжмана са Међународним монетарним фондом показали као значајнији предиктори. У сегменту заштите животне средине није идентификован никакав утицај идеологије, али су уочени и веома слаби утицаји осталих фактора. Кандидат закључује да је политика потрошње за заштиту животне средине резултат других фактора, а да је могуће постматеријалистичко објашњење, често везано за пораст интересовања за еколошке теме и самим тим повећање потрошње у овом сегменту карактеристично за постиндустријска друштва, још увек без утицаја у испитаном оквиру бивших социјалистичких земаља. Најзад, у последњој анализираној области јавног реда и безбедности, односно услуга које држава пружа у областима полиције, заштите, правосуђа и казненог система, где је очекивана инвертирана логика од претходна три сегмента у смислу позитивног утицаја деснице, хипотеза је тек делом потврђена: утицај идеологије је релативно јак у погледу годишњег нивоа издатака за безбедносне послове, али није идентификован када се ради о зависној варијабли годишње стопе раста потрошње. У свим моделима везаним за сегменте буџета се види јак утицај алтернативних варијабли, што значи да ће ниво и кретање трошкова у тим областима зависити од низа различитих фактора, а не искључиво од идеолошке припадности владајућих странака, па чак и у моделима у којима је идентификован јачи утицај идеологије.

Најзад, у последњем, седмом поглављу, кандидат представља синтезу резултата истраживања, подвлачећи да, иако ефекат идеологије јасно постоји, он не представља кључни предиктор јавне потрошње, нити се његов утицај испољава једнако и системски унутар свих сегмената буџета.

5. Остварени резултати и научни допринос

Докторска дисертација „Утицај идеолошке оријентације политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама“, кандидата Дејана Бурсаћа представља интердисциплинаран подухват којим је на систематичан, методолошки обухватан и теоријски утемељен начин обрађена тема која до сада није разматрана у домаћој политиколошкој мисли. Кандидат је сумирао преглед проблематике левице и деснице, детаљно истражио генезу и трендове унутар партијских система бивших социјалистичких држава и анализирао, али и емпиријски испитао консеквенце који они имају на социоекономске исходе. Дисертација географски и историјски мапира све владајуће политичке партије и коалиције у шеснаест транзиционих земаља, од зачетка вишестраначја до данас. Индекс идеолошких оријентација партија и влада, који је кандидат израдио на основу темељно припремљене и спроведене експертске анкете, представља важан научни допринос који стоји на располагању другим истраживачима политичких, друштвених и економских феномена у источноевропским земљама. Низом студија случаја кандидат је објаснио значај идеолошког, али и других чинилаца, за формирање и кретање комплексне варијабле јавне потрошње.

Кључни допринос дисертације лежи и у томе што је кандидат извршио детаљну емпиријску анализу идеолошких, економских, политичких, демографских и контекстуалних фактора који могу имати утицај на ниво и кретање јавне потрошње, не само у општем износу, већ и у погледу појединачних делова потрошње: издвајања за социјалне трансфере, образовање, заштиту животне средине, јавни ред и безбедност, те утврдио сет утицаја на сваку од појединачних варијабли, обогативши тако фонд досадашњих компаративних сазнања о овој теми, који је, у погледу бављења бившим социјалистичким земљама веома скроман. Емпиријска анализа је заснована на панелу података за 206 влада и 373 опсервације из шеснаест земаља. Велики број индикатора који је кандидат унео у панел података и анализирао, као и закључци о њиховом утицају на потрошњу, потврђују да се ради о изузетно комплексном феномену, те да се не може изоловати само један фактор на основу којег би се могле претпоставити промене у нивоу или структури потрошње. Последице по кретање јавне потрошње зависе од низа утицаја, а не само од владајуће партијске идеологије, што је кандидат емпиријски доказао. Идеологија, иако је потврђено значајна као предиктор и иако су њени ефекти очекивани (раст потрошње када је левица на власти, смањење када влада десница), није кључно, а

свакако ни једино објашњење. Иако овај закључак не стоји у сагласју са претпостављеном генералном хипотезом, а често ни са више истраживања која су се бавила ефектима на јавну потрошњу у земљама развијене демократије, управо у томе лежи главни допринос ове дисертације – у налажењу нових карактеристика једне познате корелације у до сада неистраживаном политичком, географском, историјском и временском оквиру. Специфичности резултата до којих је кандидат дошао, разлике у погледу ефеката између партијских система западних демократија и транзиционих држава, као и поједини интригантни налази како у смислу како трендова унутар партијског система, тако и фактора који делују на кретање потрошње, остављају простор истраживачима за даље проучавање, на шта ће ова дисертација свакако имати значајан утицај.

VI

Закључак

На основу прегледа целокупне дисертације, чланови Комисије једногласни су у оцени да је дисертација „Утицај идеолошке оријентације политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама“, кандидата Дејана Бурсаћа оригинално научно дело урађено према одобреној пријави на коју је сагласност дало Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду. Аутор је до налаза дошао самосталним теоријским и емпиријским радом, систематизујући постојећа и производећи нова сазнања о комплексној теми у компаративном и лонгитудиналном аналитичком оквиру, ширећи тако фонд знања о значајној, али на нашем простору скромно истраженој теми, те у том смислу свакако има теоријску и практичну вредност.

Дисертација представља заокружену логичку целину у теоријском, методолошком и научном смислу. Комисија констатује да су приликом израде поштовани прописани стандарди писања дисертације.

На основу претходно изнетих оцена, ова Комисија једногласно предлаже Наставно-научном већу Факултета политичких наука да

(1)прихвати Извештај;

(2) образује комисију за одбрану у саставу: проф. др Јован Комшић, редовни професор Економског факултета у Суботици Универзитета у Новом Саду; проф. др Славиша Орловић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду; проф. др Душан Павловић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду; доц. др Душан Спасојевић, доцент на Факултету политичких наука Универзитета у Београду; и проф. др Зоран Стојиљковић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду – ментор;

(3) да одобри јавну одбрану докторске дисертације „Утицај идеолошке оријентације политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама“, те да проследи дисертацију, Извештај и своју одлуку у даљу процедуру Већу научних области правно-економских наука Универзитета у Београду.

Београд, 19.10. 2018.

Комисија

Проф.др Јован Комшић

Проф.др Славиша Орловић

Проф.др Душан Павловић

Доц.др Душан Спасојевић

Проф.др Зоран Стојиљковић